

ИВАН НЕГРИШОРАЦ

ЂОРЂО СЛАДОЈЕ И КУЛТУРА НАРОДНОГ ПАМЋЕЊА

Поезија Ђорђа Сладоја представља веома специфичан, а традицијски чврсто утемељен феномен савременог српског песništва. Тај би се феномен свакако морао размотрити унутар једне драгоцене заједнице стваралаца који своја дела обликују по начелима веома блиским нашој усменој традицији. Такви песници, веома често, успевају да изграде типове певања који популарност песничког чина подижу до задивљујућих висина, а те висине следбеници искључиво писане традиције, а поготово заступници елитистичке концепције песничког чина, једва могу и да наслуте, а немоли да сами својим делима реализују. Довољно је само поминути Његошевог најлегитимнијег песничког потомка, Матију Бећковића, па схватити колики су распони такве аутентичне сугестивности и невероватне популарности коју поезија с поетичким кључем усмености успева да постигне. Бећковићеву поезију стога воле чак и они који поезију и не читају, а феномен усмених наступа овога песника је нешто упоредиво само са некадашњим чудом гусларевог деловања на окупљени народ жељан да од певача чује оно што о себи и свом народу треба да зна.

Само у оваквим ретким, по свему необичним случајевима могуће је усред модернистичке културе, везане за амбијенте града, за културална укрштања и сложене медијске релације, да у песничком догађају наједном васкрсне популарност усменог комуникативног чина. У ширим круговима поштовалаца и симпатизера таква се поезија махом слуша, а мање се чита, али то ништа не ремети нити убедљивост вербалних изведби нити интензитет песничког доживљаја. Чак напротив, у многим сегментима та изведба задобија нешто крајње особено, а доживљај се интензивира,

поготово у простору интима коју усмена заједница успоставља између песника и публике, као и између појединих чланова тог аудиторијума поштовалаца и посвећеника. Сви они се, наиме, почињу међусобно препознавати по неким нежним, лирским и тананим спојницама које пре тог песничког и комуникативног чина као да нису ни опазили. Негујући овакве вербалне и традицијске особености, поезија и данас успева да обавља нежне поступке утврђивања духа културног заједништва, окрепљења народнога бића и обједињавања расутог колективитета.

Поеитички систем и предачки ослонци

Ђорђе Сладоје припада управо таквим драгоценим, а веома популарним и вољеним песницима. Његов круг поштовалаца сачињава веома стабилан скуп пре свега познавалаца традиционалног начина живота и поштовалаца народне културе, а то су по правилу становници модерних градова, али са несумњивим претходним руралним, традиционалним животним искуством и са наглашеним сентиментом везаним за то искуство. У том смислу идеалног Сладојевог читаоца препознао бих по карактеристичним шифрама културалне транзиције: то је човек који је радикално променио модусе сопственог живота, више или мање успешно се уклопио у нови урбани амбијент, али и даље чува мелемно памћење које га везује за свет детињства, или за претке са којима је проводио неки део свога живота, или за свет предака са којима се никада није срео, али их је упознао кроз породичне приче, колективно предање, историјска сведочења и свеколико културно памћење читавог народа.

Укупан број оваквих читалаца и потенцијалних поштовалаца Сладојеве поезије веома је велик, јер је српска култура, историја, друштво, породица сва испуњена таквим предачким нитима које представљају саставнице интимних живота свих нас. Чак и кад се предамо облицима високо цивилизованог, чисто материјалистичког живота, у свакоме од нас раде ове тихе нити сећања које нас враћају прецима и историјском памћењу. Није узалуд, и то одавно, културна антропологија констатовала да је српска култура великим делом заснована на култу мртвих. Али томе би увек требало додати, а то се не чини баш често, да је тај култ мртвих изграђен на хришћанској, православној представи о присној заједници свих мртвих као у Богу вечно живих људи. Стога ће материјалистички антрополошки резон овакав доживљај прогласити пуком празноверицом, примитивизмом и глупошћу, али да је српска култура много сложенија, те да садржи једну дубоку веру у увек живог

Бога, то знају само они који добро познају ту културу, као и они који егзистенцију људи не одвајају од чисте духовности, па и Духа светог. Таквих је, нажалост, од комунистичког оглашавања смрти Бога и међу Србима почело да бива све мање, па је значај песништва које нас враћа аутентичном, домаћем примордијалном културалном искуству утолико већи.

Овакве облике комуникације и разумевања обавезно морамо имати на памети кад о поезији Ђорђа Сладоја и неких њему сродних песника промишљамо и кад покушавамо да их протумачимо. Треба и то рећи да Сладојева поезија почива на веома конзистентном и стабилном систему поетичких карактеристика, а тај систем реализује један високо комуникативан облик песничког чина. У њему је кључна, полазна ставка садржана у чињеници да је поезија у непосредној функцији реалног живота, да је упућена на то да песник тај непосредни, реални живот који живимо треба да спозна и да га чулно конкретним, песничким језиком изложи нашој естетској перцепцији указујући на тихе и зачудне његове појавне облике. Са тог становишта чини се да би чак и по специфичним, тврдим критеријумима једног Светозара Марковића и његовог „реалног правца”, у певању и мишљењу Ђорђа Сладоја овај критички идеолог нашао оно што прижељкује. Ако је овај непоколебиви релиста (у тексту „Певање и мишљење”) међу ретке песничке вредности које су му по вољи уврштавао покоју ваљану Змајеву песму, посебно његову сатиру, ако је био спреман да томе дода још само Ђуру Јакшића, он би по таквим критеријумима из српског песништва могао додати још неколико потоњих песника, а међу њима би свакако Ђорђо Сладоје имао своје сасвим природно и заслужено место.

Сладојево певање и мишљење одвија се без великих стилских компликација, али са сјајним, задивљујућим осећањем за језик и његове изражајне могућности. Како у тематском тако и у језичком погледу, његово основно упориште пронађено је у народном животу, па је и језик његов изворно народни, херцеговачки, а обогаћен свим елементима вуковски чврсто засноване културе. Свеж и изражајан, увек пластичан и сугестиван, овај језик покаткад тек дође у искушење каквих тврђих или исувише експресивних формула, али такво искушење песник веома вешто и спонтано уклапа у једну крајње уљућену, традиционалном културом уравнотежену и племениту форму. Читајући ове песме препознаћемо многе лексичке слојеве који су већ на самој граници нестајања из простора стандардног језика, а често су тај простор већ и напустили. Блесне повремено и понека фраза или идиоматска конструкција, тек толико да не само у речима него и у синтагмама, па и читавим реченицама

остане јасан траг тог руралног, народног амбијента у којем је аутентично српско биће и могло да преживи све потресе којима је било изложено. Када песник на овакав начин пева, онда је послат јасан сигнал да пева о нечему аутентичном и спасоносном по сам опстанак читавог народа и културе којој песник припада. Тако се формира онај дубоки и снажни утисак да је Сладоје наш, аутентично наш песник који о свима нама и о нашој историјској судбини пева и промишља.

Говор нови а доживљаји сѝари

Ту негде утврђујемо основу доживљаја везаног за изненадност и откриће нечег дубоко и темељно познатог. Сладоје нам као сасвим ново и свеже, обновљено и оживљено, открива оно што би требало да сви знамо, па се откривалачки моменат овог чина испоставља на понешто различите начине: неко је све то што је природа народног бића истински заборавио, неко је чак и презрео и дубоко га се застидео, неко је убеђен да са таквим одбијањем улази у свет великих идејних и идеолошких или материјалистички и цивилизацијски просперитетних светова, а неко је једноставно запустио нешто драго и мило, једва чекајући да се појави неко ко би га на све то подсетио. Разноврсни су путеви заорава самога себе и својих културалних упоришта, али за све њих поезија Ђорђа Сладоја, па и свих других песника јаким културалним корена, има увек спасоносног мелема и лека. У свим овим случајевима поезија испоставља говор који је помало нови, али су доживљаји веома стари. Или, речено песничким заносима Црњанског: „Судбина ми је стара, / а стихови мало нови”.

Баш због таквих, веома старих доживљаја ни песничка форма Ђорђа Сладоја није се много мењала. Његови поетички поступци су прилично уједначени, збијени, као у густом ткању, а у читавом песниковом опусу нема ни трага, чак ни наговештаја наглих промена, поготово не пуних и неочекиваних заокрета. Стога је песников говор веома сигуран и уједначен, стилски и реторички препознатљив, а његови карактеристични смисаони обрти делују врло спонтано и хуморно крајње убедљиво. Стога се с разлогом може рећи да Сладоје целог свог живота пише практично једну те исту књигу, а та књига, то је целина његовог опуса схваћеног као збир свих доживљаја о којима је песник оставио јаснога језичкога трага. У склопу таквога опуса могу се препознати линије тематског дописивања и ширења, допуњавања и обогаћивања, али су поетичке разлике између појединих књига унутар тога опуса сасвим условне и не претерано значајне. Разуме се да се о појединим његовим

књигама и те како може читати и писати засебно, али ипак значење и смисао целине онога што је песник створио увек се намеће са неумитношћу какве нема код оних стваралаца чије развојне фазе почивају на темељно другачијим начелима и функцијама песничких текстова. О овим разликама треба промишљати и тумачити их примереним поступцима, а код Сладоја та примереност значи да се убедљиво намеће слика целине света о којем у свим збиркама и у свим добрима свога живота он пева.

У многим песмама можемо открити трагове оваквих поетичких и аутопоетичких сагледавања, јер певајући о свету народног живота који лагано нестаје, песник истовремено промишља и сам чин певања и његову функционалност. Тако је – трагом оне сјајне, бриљантне поетичке исповести Лазе Костића „Међу јавом и мед сном” – Сладоје изаткао песму „Ткаља” у којој, на темељу сличне, готово истоветне метафоричко-алегоријске схеме, ткање испоставља као семантичку основу по којој се разлистава тематска шареница целе песме. Па као што Лаза пева о плетиву и плетили („Ко плетилца она стара, / дан што плете, ноћ опара, / међу јавом и мед сном”), тако исто, али битно другачије, пева и Сладоје. Његова плетилца тако плете да јој се свако дело извргне у нешто друго и другачије: „Проспе се потка смути шара / Све ми се смрси и опара // Пелену почнем – зине завој / На страшило ми личи разбој // А чунак ми је црн суварак / Као да не ткам цркви дарак”. Па се даље реторски пита: „Ко ми је Боже боје покро – / Шта год заснујем откад покров”. Смртна искушења су, дакако, српски кључни изазови, па због тог темељног искушења ткаља и не може другачије него да произведе оно што јој сама потка њенога ткања намеће. Тихом алегоријско-симболичком схемом песник, дакле, признаје како у његовом казивању проговара нека дубља основа или потка, а то значи да без обзира о чему и како намери да запева, увек се извија глас који је дубље одређен културом и предачком условљеношћу него било каквом творчевом одлуком или намером. Стога песник увек моћније проговара са позиције свеколиког народног бића и његовог културног памћења неголи са позиције строго индивидуалног, приватног и друштвено изолованог субјекта.

Сладоју су романтичари најчвршћа основа на којој он гради своје песничке слутње и снове. А кад се ослони на самога Његоша, он ће онда опевати шта је то остало од оне велике, бриљантне епске целине наших усмених певача, од онога што је на тој основи опевао и сам Његош, а онда ће све то модерни песник упоредити са овим што као остатак остатака имамо данас. Из таквог поређења њему ће се велико Његошево *Огледало српско* приказати тек као *Огледалце српско*, при чему није само дошло до очигледног умањења

задатих епских размера него је дошло и до крупне функционалне измене: у *Огледалу српском* види се читав народ и његова судбина, а у *Огледалу српском* тек се да сагледати понеко лице, као очигледни пример и прилог слици пропадања крупних, колективних заједница и појаве тричавих индивидуалних живота који разболјено загледају у саме себе, а изван себе ништа осим себе и не виде. Тако је Сладоје сјајно показао како изгледа права мера људске дезоријентисаности у савременом свету. За овакву ситуацију је народна култура имала спреман одговор, а сјајно га је исказао Вук Мићуновић у *Горском вијенцу* (стихови 1618–1621): „Ада за сву игру без гусалах / ја ти не бих пару турску дао. / Ће се гусле у кућу не чују, / ту је мртва и кућа и људи”. Наравно, овакав одговор није могућ у условима цивилизацијског хедонизма ХХI века, али треба се побринути да и у таквим околностима има услова за разумевање овог традиционалног одговора, па и његовог укључивања у поље свеопште проблематизације духа нашег времена.

Елеџија и лековитиоси хумора

Сладојев човек, као чити продукт нашег, постепског и модерног света, редовно се показује као пуки недостојник свега онога што је наслеђено од предака и са чиме он, по правилу, и не зна шта да чини и како са тим наслеђем на крај да изађе. Зато, говорећи у име целог колектива, лирски субјекат и вели да је њему јако далеко Хиландар, да не зна како до њега да дође, а и кад дође има ли му спаса због свега што на себи носи: „А за наше грехе, несреће и муке, / Мајнице Света, мало су три руке! / И можда је боље да до Твога храма, / По спас и милост душа крене сама. / Јер ја сам препун пепела и гара, / И не смем такав у сјај Хиландара” („Далеко је Хиландар”). Песник, дакле, наступа са позиција искрене и честите загледаности традиционалног човека у светост која чува опстанак овога света, па у тој загледаности прво сагледава сопствену недостојност, па тек онда све остало. Наметљиви и распусни човек нашег доба, темељно одређен идејом слободног тржишта, увек ће помишљати како је управо поменута светост нека врста робе коју би он, својим властитим новцима хтео да купи, па што би – кад већ има довољно новаца – морао да самога себе мучи питањима је ли он достојан те светости или није. У тој разлици између чедности и богобојажљивости традиционалног човека, с једне, и наметљивости и грамзивости модерног човека, с друге стране, указује се непремостиви јаз о којем се не сме ћутати. О њему треба сведочити, па и певати, али то може најефектније да се чини комбинацијом тугованке и комике, елегије и лековитог хумора.

Такав је песник Ђорђо Сладоје: на његове стихове дође вам да истовремено тихо заплачете и осмехнете се нежно. Ако бисмо га смештали у песничку традицију, онда бисмо могли – уза сва већ поменута – бар још два најчвршћа упоришта да пронађемо за његово тужнохуморно певање и мишљење. Можда више од свакога другог у Сладоју одјекује глас Алексе Шантића, не само због духа Херцеговине и његовог разумевања за свеколике оквире српске културе него и због дубоког осећања за облике традиционалног начина живота и за меланхолично сагледавање човекове животне судбине. Најпростије речено, Ђорђо Сладоје је Алекса Шантић нашега доба, он наставља Шантићев пев онако како је то могуће у времену с краја XX и почетка XXI века, у времену када традиционалне форме живота губе сваку реалност и претварају се у гомилу експоната у етнографским музејима и етноселима. Као и Шантић, тако и Сладоје добро осећа како нека тиха идила традиционалног начина живота, топлина детињства и ушушканог породичног живота јесу само драгоцене матрице сећања које обликују нашу перцепцију овог ужурбаног, урбаног живота и модернизованих образаца понашања. Стога је елегична основна изражајна форма и жанровски оквир на који рачуна овај шантићевски певач у временима постмодернистичких лутања.

А да то лутање не буде пуко бауљање и срљање пред изазовима времена са којима се песнички субјекат суочава, Сладоју је драгоцене било оно друго песничко упориште које сам поменуо. Реч је о Бранку Ћопићу и његовом благотворном хумору, и то не само песничком него чак превасходно приповедном хумору којим је он, изнутра, осветљавао свет својих јунака, њихових породица, те ближег и ширег друштвеног амбијента. Но, треба и то истаћи: нити је Сладоје понављао Шантићеве нити Ћопићеве формуле, нити је епигонски ходао утабаним стазама својих претходника. Он је само следио драгоцене упутства њихове особене душевности и естетске осетљивости, а онда је у живом животу и у пресном хумору који тај живот прожима проналазио све оно што је његово око и ухо умело да препозна и да песнички вербализује. Тај спој елегичног тона и тихог, елегантног хумора чини да се утисак о његовим песмама најчешће намеће са неодољивошћу пред којом нема одбране и заштите. Његова се поезија напосто мора волети у мери у којој волите наше обичне, тихе и мале животе ван којих и нема много тога. Ако сопствену маленкост и маленкост својих ближњих не прихватате са благонаклоношћу, па и искреном љубављу, онда вам спаса нема! А у том јадном случају нема вам ни утехе и радости коју пружа поезија Ђорђа Сладоја!*

* Реч на проглашењу добитника Награде Извијскара Његошева, у крипти Храма Светога Саве, у Београду, 18. фебруара 2020. године.